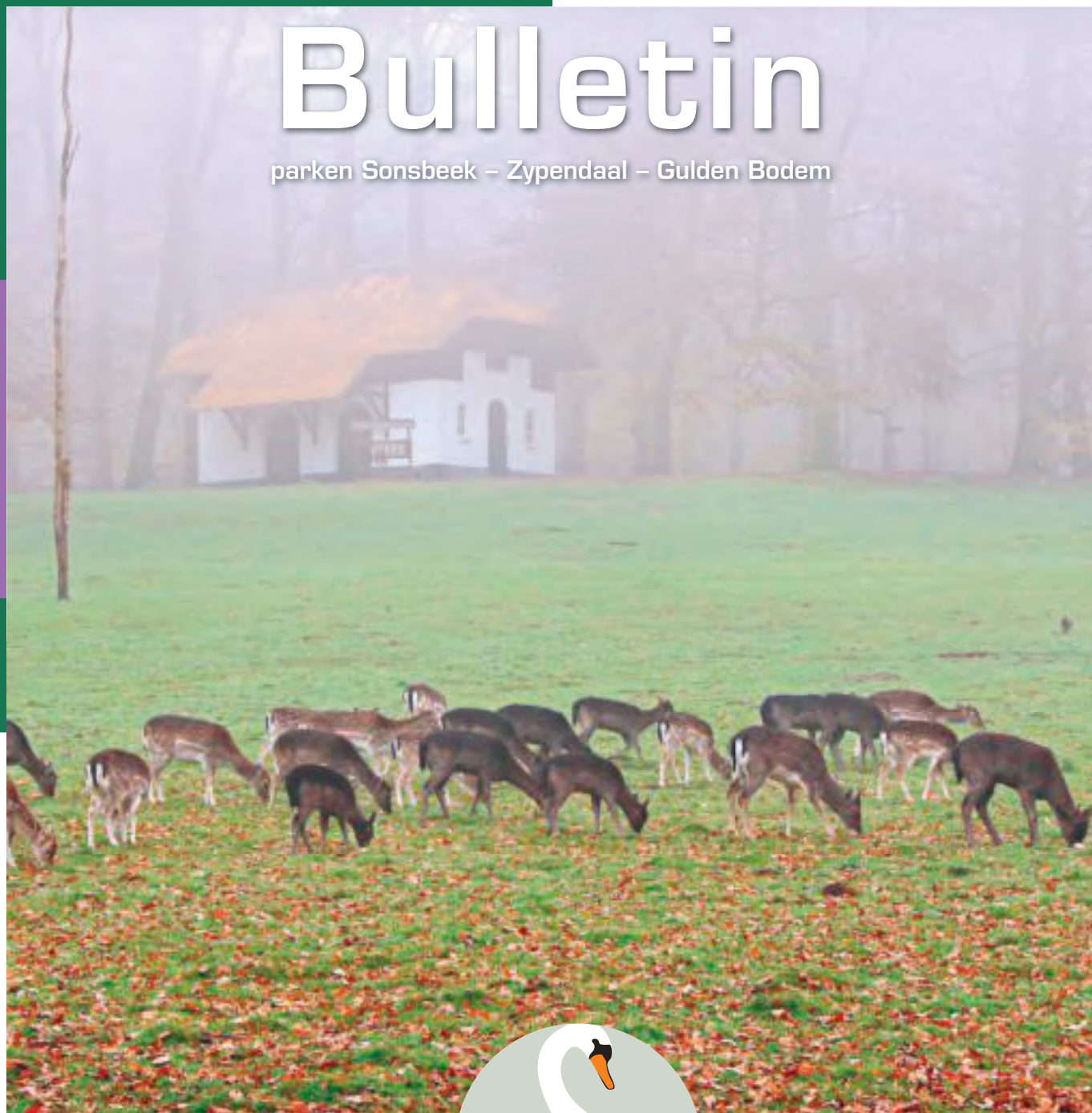

Bulletin

parken Sonsbeek – Zypendaal – Gulden Bodem

Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem.

De contributie per lid bedraagt per jaar voor particulieren € 15,00, voor verenigingen € 35 en voor bedrijven € 50; Bankrekeningnummer: NL30 ABNA 0406 333 505 ten name van Vrienden van Sonsbeek. CANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als Culturele Algemeen Nut Beogende Instelling, waardoor giften die volgens de regels van de Belastingdienst worden gedaan voor fiscale aftrek met de factor 1,25 mogen worden vermenigvuldigd.

Dagelijks bestuur

Margreet van Gastel (voorz.), Henk Eenink (penningm.), Tjada van den Eelaart – de Sitter, Paul Poelmans, Niels van der Graaff, Huig Velders (wnd. secretaris), Daniëlle Jansens Penningmeester/ledenadministratie
penningmeester@sonsbeek.nl / 06 42 85 54 75

Adviseurs

Jeroen Glissenaar – beheerder monumentale parken gemeente Arnhem, Kees Hin – gebiedsmanager bossen en parken gemeente, Jan Floor, beheerder parken

Aanmelding nieuwe leden

Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Molenplaats Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, telefoon: 445 06 60, email: info@sonsbeek.nl

Website

www.sonsbeek.nl

Molenplaats Sonsbeek wil parkbezoekers bewust maken van de groene kanten van Arnhem door het organiseren van excursies, evenementen en exposities. Molenplaats geeft informatie over de Arnhemse parken en is een goed startpunt voor een bezoek van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Molenplaats is niet langer een zelfstandige organisatie maar maakt sinds dit jaar deel uit van Natuurcentrum Arnhem.

Website: www.molenplaatssonsbeek.nl

In dit nummer

Voorpagina: Het is weer rustig in het hertenkamp.
Foto: Koos Dansen

3 Fietsers: Een belangwekkend ingezonden stuk waar talloze wandelende parkbezoekers zich achter zullen scharen: de fietser krijgt vergeleken met de wandelaar teveel ruimte terwijl er fraaie fietspaden rond het park liggen.

4 en 5 Exposities: Luuk Broer, lange tijd eindredacteur van het Bulletin, gaat na wat in zijn geheugen achter is gebleven van de vroegere tentoonstellingen in het park.

6 Watermuseum: De miljoenste bezoeker is de kassa gepasseerd. Vertrekend directeur Jos van de Mosselaar spreekt Paul Poelmans over zijn nalatenschap.

7 Sonsbeek 20>24: De 12e editie is uitgesteld en weloverwogen verschoven van de zomer naar het voorjaar. Het Stedelijk Museum in Amsterdam en het Centraal Museum in Utrecht sluiten zich aan.

8 en 9 Warrels: Bomen vertonen vaak littekens. In vakjargon 'warrels', ontdekte Frans van der Linden. Hij fotografeerde en filosofeert.

10 en 11 Wintervogels: Koos Dansen neemt ons mee op zoek naar vogels. Ook geeft hij een handleiding voor waarnemingen.

12 Aanvoerder dood: De leider van de roedel in het hertenkamp is ontsnapt en afgeschoten. Vandalen openen een hek. Het beeldje van de duikende kikker in de beek werd ook nog eens omgetrokken.

13 Bosbeheer: Simon Klingen, 'aanvoerder' van de Schouwgroep van de drie parken, schrijft een tweede boekje over bosbeheer. De redactie van het Bulletin zoekt versterking.

14 Het bestuur: De voorzitter, het bestuur en de Vrienden in coronatijd. De penningmeester wil jaarstukken over 2019 goedgekeurd hebben.

15 Albert&Sonsbeek: Een idee van Albert gaat de ijskast in. Het lijkt niet het juiste moment.

Achterpagina: De zeldzame waterspreeuw verschijnt na jaren weer in Sonsbeek. Bericht en foto van Koos Dansen.

Ingezonden 'Geef park terug aan de wandelaar'

Vanuit mijn huis in de Nijhoffstraat is het maar vijf minuten lopen naar Park Sonsbeek. Ik heb er altijd veel gewandeld, in de tegenwoordige lockdowns nog vaker dan gebruikelijk. Het is alleen lastig dat het park ook populair is bij fietsers met gewone fietsen, elektrische fietsen, mountainbikes en racefietsen. En op zomeravonden rond de Witte Villa ook scooters.

Wat is precies hun status? De nostalgische mededelingenbordjes bij alle ingangen geven geen uitsluitel. Er staat iets over voetgangers, iets over honden en om al het andere uit te sluiten: 'overigens verboden toegang'. Nu herinner ik mij dat de gemeenteraad een aantal jaren geleden heeft besloten dat er in Sonsbeek mag worden gefietst, zij het stapvoets. Maar niemand lijkt dit (nog) te weten. En vooral: het wordt nergens vermeld.

Kortste route

Park Sonsbeek, en dan het lage gedeelte langs de weiden en de vijvers, is voor mij de kortste loopafstand naar de Burgemeesterswijk of de Hoogkamp. Ik ben deze route echter steeds meer gaan mijden en loop dan om via de voetpaden langs de

Sonsbeekweg en Zypendaalseweg. De reden: ik wil graag rustig wandelen, zonder voortdurend over mijn schouder te hoeven kijken of er een fietser aan komt.

Ik heb een aantal jaren in de thuiszorg gewerkt en kende daarom nogal wat oudere mensen in de wijken rond het park voor wie een dagelijks wandelingetje hier goed ware geweest. Zij kwamen er alleen nooit. Ze pakten de auto om elders een frisse neus te halen. Want 'die fietsers'.

In de loop der tijd is voor fietsers rond het hele park letterlijk de rode loper uitgelegd. Een groot deel van deze paden is zelfs tweebaans. Daarom is het ook niet noodzakelijk om naar school of werk park Sonsbeek te doorkruisen. Je kunt er comfortabel omheen fietsen en dat is ook nog gezond.

Voorstel

Ik stel voor dat het bestuur van de Vrienden van Sonsbeek dit opnieuw aankaart bij de gemeente. Mijn voorstel: vermeld bij alle ingangen van het park duidelijk hoe het met de rol van fietsers zit. Bijvoorbeeld met een klein rond bordje, wit met rode rand: verboden voor fietsers. Met, als men echt niet anders wil, dat stapvoets is toegestaan. Dan hoeft ik niet langer fietsers aan te spreken om een grote mond terug te krijgen (want zo zit de wereld in elkaar), of een trap in mijn kruis, wat ook al eens is gebeurd.

Ergens in de jaren tachtig was er nog een boswachter met een imposante snor die ik op een zondagmiddag een fietser zag aanhouden, en zonder iets te zeggen een ventiel losdraaide. Dat waren nog eens tijden. Het liefst zou ik zo'n man terugzien – voor mijn en uw rust en veiligheid.

Gerard Ursem

'Beelden die ik nog steeds zie'

Sonsbeek door de jaren heen: de keuze van Luuk Broer

De Sonsbeektentoonstellingen en ik, wij zijn bijna even oud. Ik was student toen ik in 1966 met studievriend Ton vanuit Rotterdam naar Arnhem lifte voor de vijfde aflevering. Arnhem was het buitenland voor mij. Na Utrecht en Ede voerde de snelweg ons tussen heuvels en bomen de stad in. Langs een koeienweide bereikten we de poortwoningen van Park Sonsbeek, de entree van Sonsbeek 1966.

Ik groeide op in een kleine stad met een rijke VOC-historie. De figuur van JPz Coen was ons bekendste beeld in de openbare ruimte. Thuis volgden we de radioserie Openbaar Kunstbezit en de maandelijkse afleveringen op teevee van Kunstgrepen, met de enthousiaste presentator Pierre Janssen. Ik bezocht al musea, maar een tentoonstelling van actuele internationale kunst in de openlucht en in een park was nieuw voor mij.

Sonsbeek 1966

Naast de Witte Villa, op het basketbalterrein, stond het speciaal voor deze expositie ontworpen paviljoen van Aldo van Eijk. Een eenvoudig bouwwerk opgetrokken uit zes muren met een licht doorlatend kunststof dak. Daarin waren een aantal kwetsbare beelden ondergebracht. Ik werd getroffen door de krachtige 'Warriors', agressief uitzijende samoerai, bestaande uit enkele nog geen meter hoge bronzen beelden, gemaakt door Shinkichi Tajiri. Deze Sonsbeek-editie omvatte 300 objecten.

Sonsbeek 1971

'Sonsbeek buiten de perken' brak in 1971 radicaal met de traditie van ambachtelijke beelden op een sokkel in het park. De jaren zestig waren voorbij, een nieuwe generatie kunsthistorici was aangetreden. Een generatie met gevoel voor nieuwe internationale ontwikkelingen in de kunst: popart – zoals de metershoog uitvergrote troffel ('Trowel1') van Claes Oldenburg; landart – zoals de door Robert Smithson ontworpen landafgraving in een stadsuitbreiding van

De schrijver van bijgaand verhaal met zijn echtgenote in een huisje dat tijdens de expositie van 2008 in de Steile Tuin was opgetrokken.

Emmen ('Broken Circle'), conceptual art, minimal art, performances. Naar de mode van de jaren zestig nam ik deel aan een paar teach-ins in de opblaasbare kunststof hal met een moderne videostudio. De expositie verspreid door het land was verrassend, de recensies waren lovend, maar het bezoek viel zwaar tegen: 17.000 betalende bezoekers tegenover 87.000 in 1966.

Sonsbeek 1986

Het duurde vijftien jaar voor de gemeenteraad de volgende expositie aandurfde. En die was weer in het

park geconcentreerd. Kwetsbare beelden werden ondergebracht in drie glazen paviljoens waarvan de grootste, ontworpen door Wiek Röling, dreef in de Grote Vijver. Mij troffen, naast de prachtige dromerige affiche van Sonsbeek 1986, twee objecten. Van Georg Jiri Dokoupil de 'OMO-poort' die stond op de weg naar de Belvédère. Een kitscherige wasmid-delreclame ironisch uitvergroot tot popart. Daarnaast een object van Luciano Fabro 'La dopla faccia del cielo', het 'Dubbel gezicht van de hemel', een marmerplaat gehangen tussen twee bomen naast de Steile

Tuin. Na afloop aangekocht voor de beeldentuin van het Kröller Müller Museum. Ik vond het een esthetische, mooie Sonsbeek-versie.

Sonsbeek 1993

Afspraak met de kunstenaars was dat ze werk zouden leveren dat een relatie had met de stad. Daar hield Remi Zaugg zich met 'Brücken von Arnheim' goed aan. Hij behing de Roermondspleinbrug, inmiddels Nelson Mandelabrug, met de woorden: HUIZEN, WIND, DE STROOM, DE VERTE, DE UTOPIE, INDONESIA, BOTEN, DE ZEE, BLAUWE LUCHT. Het onderhoud bleef achter, de aanvulling kwam er nooit van. Het object van Alighiero e Boetti, 'Autoritatto', had geen relatie met Arnhem maar curator Valerie Smith wilde Boetti er graag bij en ik ben haar daar dankbaar voor. Het ironische zelfportret van Boetti stond wat verscholen in park Zypendaal. Uit de slang boven het hoofd komt regelmatig een straal stoom die condenseert op het hoofd. Het hoofd wordt dus verhit, niet gekoeld? Het werd aangekocht voor de beeldentuin van Museum Arnhem.

Sonsbeek 1993 was verdeeld over het park, de binnenstad en Meinerswijk. De beelden waren slecht te vinden. Een bezoek op de fiets aan alle objecten vergde drie dagen. Er kwamen slechts 12.000 betalende bezoekers en de organisatie ging bijna failliet.

Sonsbeek 2001

Het kunstwerk 'Eén' van Berlinde de Bruyckere stelde drie dode paarden voor, verspreid opgehangen in bomen dicht bij de Grote Vijver. Voor meer realisme waren de objecten gehuld in echte paardenhuiden. Het herinnerde mij aan de watersnoodramp van 1953. Geen mooie maar dramatische kunst. Curator was de ervaren, eigenzinnige Vlaming Jan Hoet. Slagzin van

deze expositie was 'Locus Focus', de plaats bepaalt de kunst. De expositie was verspreid over drie plekken en voor bezoekers moeilijk bereikbaar. In winkelcentrum Kronenburg concurreerde de kunst met de winkelreclame, en verloor. De grote verwachtingen over herstel van de bezoekersstroom maakte Hoet niet waar. Hij riep veel conflicten op en achteraf vond hij Arnhem 'een verschrikkelijke stad'.

Sonsbeek 2008

De 10e expositie werd anders. De stad werd erbij betrokken en het bezoekersaantal kwam weer op peil. Curator Anna Tilroe bedacht als openingsact een processie: de kunstobjecten werden de stad in gedragen door zo'n 800 vrijwilligers in 26 groepen, gilden genoemd. Elk gilde droeg een kunstwerk en het werd een geslaagde optocht waaraan ik goede herinneringen bewaar. Bij aankomst op het Kerkplein waren we high van de enthousiaste belangstelling langs de route. Tilroe had daarmee een effectieve, lokale fanclub voor de expositie geschapen. De enige valse noot: een forse budgetoverschrijding.

Kunstenaar Ana Maria Tavares had voor haar 'Secrets of the Waters' de ondergrondse waterstromen in het park in kaart gebracht en gemarkeerd met beletterde platen van graniet en roestvrij staal. Haar bijdrage hoort tot mijn favorieten vanwege een enorm net versierd met linten dat ze met leden van haar gilde had gemaakt en werd gedragen in de processie. Kröller Müller kocht de installatie aan. 'Head in Tree' was de titel van het mooie, tere object van Rona Pondick, prachtig uitkomend in de Forellenvijver. Ik betreur nog steeds dat Arnhem het niet heeft aangekocht, want 'te duur'.

Het 'Flying Green House' van Tomas Saraceno was een plantenkas van

doorzichtige plastic luchtkussens, gespannen tussen de bomen. De kunstenaar fantaseerde over kweken van groenten bij lange ruimtereizen. Bezoekers verdrongen elkaar om erin te zweven op de luchtballonnen. Ook koningin Beatrix kon die verleiding niet weerstaan.

Sonsbeek 2016

Sonsbeek 2016 had als curator Ruangrupa, een collectief van Indonesische kunstenaars. Deze elfde Sonsbeek aflevering was zowel wat inhoud als bezoekersaantal betreft zeer geslaagd. Ook voor ruangrupa: de groep is benoemd tot curator van de Documenta van 2022 in Kassel, de mondiale ereditie.

Van de 39 objecten is één van mijn favorieten 'Bakehouse' van Alphons ter Avest. In het houten skelet van een huisje stond een oven. Daarin werd, verspreid over de duur van de expositie, brood gebakken. Als brandstof diende het houten bouwwerk zelf. Aan het slot restte de as en de oven. Absurd? Je kunt het zien als een waarschuwing aan de aardbewoners.

Favorieten

Dit zijn mijn favorieten uit de zeven edities van Sonsbeek die ik bezocht. Het ene kunstwerk vond ik mooi, het andere verontrustend. Het ene paste in de omgeving, het andere contrasteerde ermee. Het ene was een concept, het andere een plaatje, het derde een object. Het ene paste in een traditie, het andere was een experiment. Rangordes hebben alleen zin binnen een kader, een norm vooraf. Kunst kent geen vaste norm. Blijft over: "Ik vind..."

Luuk Broer

Miljoen bezoekers Watermuseum

Sinds kort eigen e-bikelaadstation voor de deur

De Vrienden van Sonsbeek namen jaren geleden het initiatief om het versleten waterrad naast het Watermuseum te vervangen door een nieuw exemplaar. De bestuursleden Loes Prakke en Tjada van den Eelaar trokken de kar. Met tekeningen van Rudolf Das van het oude rad als basis bouwde werkplaats De Helling een replica. Een waterrad kan stroom opwekken en onze toenmalige bestuursleden suggereerden destijds al hier iets in educatieve zin mee te doen.

Daar is kort geleden een begin mee gemaakt. Op de as van het door waterkracht aangedreven rad is een generator gebouwd. De stroom ervan wordt geleverd aan het elektriciteitsnet en daar profiteert een laadstation voor e-bikes van mee. Dat werd mede mogelijk gemaakt dank zij sponsoring door de ANWB.

Directeur Jos van den Mosselaar zou de stroom die de waterkracht oplevert willen visualiseren. Hij denkt aan een fontein aan de voorkant van het museum waar de hoogte van het water een afspiegeling is van de opgewekte stroom van dat moment. "En als bezoekers er muntjes in kunnen gooien wordt het een soort Trevi-fontein, zoals we die in Rome kennen", denkt hij hardop. Op dit moment draait het waterrad trouwens tergend langzaam. De houten watergoot is lek. De gemeente Arnhem wil dit renoveren. Sneu voor het museum is dat er dit jaar in deze vermaledijde coronatijd 22.000 bezoekers minder kwamen dan in 2019. Wel kon onlangs de miljoenste bezoeker worden ontvangen die sinds de opening 16 jaar geleden de kassa passeerde. En dat zegt toch wel iets over de interesse die veel mensen voor water hebben.

Vooral kinderen

Het Watermuseum is vooral gericht op kinderen. Het waterschap Rijn en IJssel heeft ermee op zich genomen hen al vroeg het besef bij te brengen hoe het met ons waterverbruik zit. Voor de fabricage van een spijkerbroek is 8000 liter water nodig, voor een kilo rundvlees 15.500 liter, aanzienlijk meer dan voor varkensvlees (6.000 liter) en kippenvlees (4.300 liter), zo leert men hier.

Met de droge zomers van de laatste jaren komen we steeds dichter bij een drinkwatertekort. Het gazon overdag sproeien, zwembaden vullen met drinkwater kan eigenlijk niet meer. De klimaatverandering vraagt om een nieuwe manier van omgaan met water. Bijvoorbeeld door regenwater op te vangen om je tuin te sproeien. De waterkwaliteit speelt een steeds belangrijker rol. Bij rioolwaterzuiveringen passeren medicijnresten die er maar moeilijk uit gehaald kunnen worden. Ondertussen hebben we ook geleerd door bemonstering van dit water te onderzoeken welke concentraties het van het covidvirus bevat. Hierdoor is te localiseren waar in het land de besmettingsgraad hoger of lager is.

Uitdaging

Het Watermuseum staat volgens Van den Mosselaar voor nieuwe uitdagingen. Hij gaat volgend jaar met pensioen en voor die tijd wil hij een

Jos van den Mosselaar bij het e-bikecontact

plan klaar hebben om het museum te moderniseren. Met steun van het KWTG (Kenniscentrum Wetenschap en Techniek Gelderland) worden manieren bedacht om kinderen meer te betrekken bij de maatschappij van morgen. In de woorden van Van den Mosselaar: "Dan doen ze geen waterproefjes meer op basis van voorgeschreven regeltjes die een voorspelbaar resultaat opleveren, maar krijgen ze opdrachten die een onderzoekend en uitvindend karakter hebben."

De wetenschapswinkel van de WUR Wageningen is gevraagd voorstellen te doen voor vernieuwing van het museum. Als alles volgens planning verloopt, ligt er nog voor het eind van dit jaar een visiedocument voor een toekomstbestendig en een duurzaam Watermuseum. Op dat moment kan deze directeur met een gerust hart zijn taak aan zijn opvolger overdragen.

Paul Poelmans

'Sonsbeek' naar 't voorjaar

Stedelijk en Utrechts Museum haken aan bij manifestatie

De twaalfde Sonsbeektentoonstelling is verplaatst naar komend voorjaar. Dat de zomerse traditie wordt losgelaten heeft verschillende redenen, vertelt algemeen directeur Steven van Teeseling. De regio Arnhem blijkt qua temperatuur juist in het voorjaar aantrekkelijk voor buitenactiviteiten en de natuur verkeert in een prima conditie. Daar komt bij dat veel organisaties hun afgelast programma van 2020 hebben verplaatst naar de zomertijd van 2021. Voor 'Sonsbeek' heeft het uitstel meer interessante voordelen opgeleverd. Zoals het feit dat het Stedelijk Museum in Amsterdam en het Centraal Museum in Utrecht aanhaken.

Steven van Teeseling

Voor de manifestatie van dit jaar was ruim drie maanden uitgetrokken. Nu is besloten *Force Times Distance-On labour and it's sonic ecologies* te laten duren van 10 april tot en met 21 juni. Het afblazen voor dit jaar bracht organisatorisch handenvol werk met zich mee. Kunstenaars van over de hele wereld moesten worden bijgepraat,

leveranciers en accommodaties afgezegd, subsidiënten op de hoogte gesteld. Zzp'ers konden niet aan het werk worden gehouden. En er moest voor 2021 een nieuw schema komen.

Landelijke steun

Dat gebeurt onder een nieuw gesternte. Van Teeseling is in opperste stemming omdat zowel het modegedeelte van de organisatie *Sonsbeek&State of Fashion* als de expositietak kunnen rekenen op landelijke subsidie. Voor Sonsbeek vloeit dat voort uit een toekenning door het Mondriaan Fonds. Het was een meevaller tijdens zeer zwaar weer. Veel culturele organisaties zijn dit jaar immers bij de toekenning van landelijke subsidie buiten de boot gevallen, die in het oosten van het land al helemaal. De nieuwe financiële zekerheid maakt het mogelijk om doorlopend activiteiten te blijven ontplooiën tussen twee manifestaties in. Dat was in de nieuwe opzet ook de bedoeling, zo bleek al uit de naam van de organisatie: *Sonsbeek20>24*.

Met continuïteit is al een begin gemaakt via een online platform met actualiteiten en een archief dat de tentoonstellingsperiode vanaf 1949 gaat beslaan. Burgers kunnen bijdragen leveren in de vorm van vertelde of geschreven verhalen, publicaties, foto's, filmpjes, affiches en catalogi. De continuïteit krijgt ook vorm doordat nu blijvend activiteiten worden ontplooid met instellingen als Museum Arnhem, Collectie De Groen, Rozet en hbo-opleiding Artez. Deelnemende kunstenaars worden niet na de expositie bedankt en losgelaten.

Kröller-Müller

Museum Kröller-Müller heeft als gevolg van de geringe inkomsten in

deze coronaperiode afgezien van een expositie van drie kunstenaars. Dit onderdeel is overgenomen door het Stedelijk Museum in Amsterdam. Kröller krijgt wel drie nieuwe monumentale werken in de beeldentuin en maakt een tentoonstelling met werk van de van oorsprong Surinaamse conceptueel kunstenaar Stanley Brouwn.

Met het Centraal Museum in Utrecht is een langdurige samenwerking aangegaan. De collecties kunst en mode sluiten goed aan bij *Sonsbeek&State of Fashion*. De fraaie Eusebiuskerk kon als locatie worden toegevoegd nadat de Walburgiskerk afviel. Buitenplaats, aan de noordkant van de Koningsweg, krijgt een grotere rol nu daar een oud schoolgebouw beschikbaar is gekomen. Bioscoop Focus speelt in 2021 met haar programmering in op de manifestatie.

Tijd mee

Sonsbeek liep met artistiek directeur Bonaventure Soh Bejeng Ndikung met de programmering al voorop met onderwerpen als de geschiedenis van het kolonialisme, gender en ras, Black Lives Matter en vluchtelingenstromen. Daar is dit jaar alleen maar meer aandacht voor in de samenleving ontstaan.

Nog steeds neemt Molenplaats een centrale plaats in als informatiecentrum. Hier kunnen straks vermoedelijk ook fietsen worden gehuurd in verband met de lengte van het parcours van *Sonsbeek* naar De Hoge Veluwe. Met Natuurcentrum Arnhem worden vanuit deze locatie voor kinderen educatieve programma's ontwikkeld. Restaurant De Company in Molenplaats kan na een slecht coronajaar in de aanloop mede profiteren van bezoekers van de manifestatie *Force Times Distance*.

Woekerwarrels Tijdens mijn omzwervingen door onze mooie parken en bossen stuit ik af en toe op bomen die meestal laag aan hun stam een woeste knoest of een grote, grillig gevormde knobbel vertonen. Al fantaserend kwam ik op het idee dat zo'n boom ooit een 'jeugdtrauma' had doorstaan. Klopt dat, dacht ik, dan zijn bomen net mensen. Want sommigen hebben in hun jonge jaren een pijnlijke, schokkende, stressvolle ervaring gehad die een wond heeft veroorzaakt. Desondanks slagen ze er vaak in door te groeien en gezond volwassen te worden. Aardig bedacht, maar ik wilde een deskundige verklaring en ging op zoek. Google onthulde dat zo'n 'lidteken' niets te maken heeft met een trauma.

8

Een dergelijke knoest of knobbel is meestal het gevolg van insectenvraat of een bacteriële infectie. Zo ontstaat een soort gezwel of woekering, in vakjargon een *warrel*. Het proces dat de boom doormaakt levert het werkwoord 'warrelen' op. Volgens mij warrelen naaldbomen niet en loofbomen als berken en vooral beuken wel. Over de binnenkant van dit woekerhout met zijn weinig fraaie uiterlijk is trouwens iets moois te melden: vanwege zijn bijzondere kwaliteit is het bij houtbewerkers zeer geliefd.' *Tekst en foto's Frans van der Linden*

Volg en meld vogels via waarneming.nl

Site vermeldt na wat zoekwerk ook gegevens over parken

Hebt u wel eens op de Grote Vijver van Sonsbeek geschaats? In maart 2018 kon dat voor het laatst. Zelf deed ik eind jaren tachtig mee aan wedstrijden voor medewerkers van Geldersch Landschap & Kasteelen. Johan Carel Bierens de Haan won, ik werd tweede. Maar voor je hier veilig kunt schaatsen moet het wel flink vriezen, want het vijverwater in de parken kwelt als Veluws grondwater van een graad of 10 uit de bodem, met name in de sprengkoppen.

Door de vorst wat afgekoeld stroomt het Zypendaalse kwelwater onder de Parkweg door om daarna via een stroomversnelling de Grote Vijver in te bruisen. Daar drommen in wakken wilde eenden, Mandarijneenden, meerkoeten en knobbelzwanen samen die rijkelijk worden gevoerd door parkbezoekers.

Snippen

Voor vogelaars is de bij vorst toememende kans op het betrappen van niet zo vaak gesignaleerde snippen langs de sprengbeekjes spannend. Houtsnip, watersnip en bokje zoeken met hun lange snavel voedsel in een vochtige bodem. Is het echt koud dan zoeken zij vorstvrije kwelplekken op. Daar fotografeerde ik op 5 februari 2012 op Zypendaal bij ongeveer min 8 de hierbij afgebeelde houtsnip.

Deze boomklever gaf zich bloot in park Sonsbeek.

De houtsnip werd in park Zypendaal gesnapt.

Op waarneming.nl ontdek je dat vrijwel alle in Zypendaal en Sonsbeek gemelde houtsnippen uit deze vorstperiode komen. Waarnemer Ruben Vermeer telde in Sonsbeek in korte tijd zelfs achttien exemplaren met de toelichting: 'Over het hele park, vlogen alle kanten op'. Ook watersnip en bokje blijken met name toen te zijn waargenomen.

Schat aan gegevens

Met een beetje inspanning kun je dit soort gegevens zelf op het spoor komen. Ga eens met mij mee voor een virtuele ontdekkingsstocht. We zoeken de website waarneming.nl en klikken in de bovenste menubalk op 'Ontdek' en vervolgens op 'Locaties'. Bij 'Zoek een locatie' tikken we 'Sonsbeek' in. Dan verschijnt 'Arnhem – Sonsbeek'. Klik hierop. Even geduld, de statistieken worden geladen.

Ga nu naar 'Soorten gezien' en kies uit het menu links 'Alle soortgroepen' gevolgd door 'Filter' rechts. Daarop verschijnt (ik schrijf dit op 29 november) de melding van 1031 soorten. Scroll en grasduin in de lange lijst eronder en ervaar de grote verscheidenheid van vogels die in de parken worden aangetroffen.

Kies vervolgens in het soortgroepenmenu 'Vogels' en klik opnieuw op 'Filter'. Er blijken dan 122 vogelsoorten te zijn ingevoerd. Laten we een algemene parksoort als de roodborst eens nader bekijken. Daarvan zijn in Sonsbeek 137 waarnemingen gemeld. Dat betekent niet per se dat het om 137 verschillende vogels gaat, een melding kan ook meerdere vogels tegelijk betreffen. Al is de kans op individuele exemplaren groot bij een vooral solitair levende soort als deze. Kijk je bij roofvogels, spechten, de grote gele kwikstaart en de ijsvogel dan bestaat om dezelfde reden, hun solitaire levenswijze, de kans dat het om verschillende exemplaren gaat. Bij vinkachtigen als vink, keep en sijs kan om hele groepen gaan die samen op een paadje beukennotjes zaten te eten of in een eld bij het water zaadjes uit de propfen pulkten. Er zijn ook soorten die als groep overvliegen en zelden of nooit landen, zoals kramsvogels en kraanvogels. Soms staat achter een waarneming een camera-symbool: dan zijn er foto's toegevoegd.

We voeren als waarnemer elke waarneming van een exemplaar of een groepje dat we hebben gezien of gehoord afzonderlijk in. Dus een grote gele kwikstaart bij Molenplaats en een exemplaar dat we tien minuten later waarnemen bij de Grote Waterval melden we apart.

De dodaars, familie van de fuut.

Andere gasten

Welke wintergasten zijn verder gemeld? Hoe zit het bijvoorbeeld met de grote zaagbek, nonnetje, winter-taling, pijlstaart, smient, keep, sijs en pestvogel? Veel wintervogels blijken weinig in de meldingen voor te komen of ontbreken helemaal. Het kan te druk zijn voor ze om zich te laten zien en/of er is te weinig voedsel als wat grotere vissen of bepaalde bessen. Omdat hij naast visjes ook slakjes en ander klein watergedierte eet, is de dodaars in het winterhalfjaar vaak wel present met een tot vier exemplaren.

Zo'n 80 procent van de vogelsoorten in de parken behoort tot de jaarvogels. Welke soorten werden het vaakst gemeld? De ijsvogel knalt er in Sonsbeek uit met maar liefst 615 waarnemingen. Het dubbele van de boomklever, een van mijn persoonlijke favorieten, die zich op elke wandeling wel laat horen of zien met 307 waarnemingen terwijl de merel wordt afgescheept met slechts 115 meldingen. Hier speelt ongetwijfeld mee dat de ijsvogel, die zich lang niet altijd laat zien, zich in een immense populariteit mag verheugen,

dat de boomklever ook nog wel graag gezien wordt maar de merel door wandelaars als zo gewoon wordt beschouwd dat hij hem het tellen en melden niet waard wordt geacht.

Doordat natuurliefhebbers vooral oog en oor hebben voor bijzondere en 'aai-bare' soorten en ze graag rond-bazuinen dat ze die gezien hebben of zelfs prachtig gefotografeerd, ontstaat op waarneming.nl een selectief en incompleet beeld. Als vogelfotograaf doe ik daar, zonder me erg schuldig te voelen, ook aan mee. Maar ik besef hoe onmisbaar de personen zijn die volgens de regels van Sovon Vogelonderzoek Nederland volgens een vast protocol integraal en objectief tellen.

Trouwens, kon u net als ik ons derde park Gulden Bodem niet vinden? Op waarneming.nl blijkt dat samen te zijn gevoegd met Zypendaal.

Zie ook foto en tekst over de waterspreeuw op de achterpagina.

Tekst en foto's: Koos Dansen

Leider hertenroedel afgeschoten

Vandalen zetten hek open: twee dieren ontsnapt, een dood

De leider van de roedel in het hertenkamp van Sonsbeek is vorige maand om het leven gekomen nadat vandalen het hek open hadden gezet. Toen in de vroege morgen ontdekt werd dat het hek open stond, waren twee herten ontsnapt. Het ene bleef in de buurt, het andere, de leider van de roedel, was op avontuur gegaan en werd bij de Kluizeweg gesignaleerd. Op die plek liep het hert tegen een loslopende hond aan. De hond zette de achtervolging in. Hij dreef het hert terug, maar daarbij raakte het gewond.

Het dier kwam weliswaar in de buurt van het kamp, maar was dichtbij de Apeldoornseweg aangeland.

Een gewaarschuwde medewerker van Faunabeheer van de gemeente kwam voor een moeilijke keuze te staan.

Hij kon proberen het dier te verdoven om de opgelopen verwondingen te bekijken, of hij moest het afschieten.

Bij verdoving duurt het enige tijd tot die werkt. En het was niet duidelijk wat het geschrokken hert vervolgens zou ondernemen. Gevreesd werd dat het op

de Apeldoornseweg terecht kon komen waardoor een gevaarlijke situatie had kunnen ontstaan. Dat risico werd niet genomen en een faunabeheerder schoot de leider van de roedel neer.

Verveling: vandalisme

De gevolgen van corona zijn allang niet meer alleen in gezondheidsproblemen te meten. De verveling slaat hier en daar toe en daarmee het zoeken naar uitlaatkleppen. Jammer genoeg beperkt zich dat niet tot

creatieve bedenkzels, ook neemt het aantal gevallen van vernieling toe.

En daar is park Sonsbeek de laatste tijd niet van verschoond gebleven.

In de schaduw van het Watermuseum is een grappige combinatie aangebracht. Een kikkerkoning bekijkt aan de rand van de waterspeelplaats het hele jaar door de gebeurtenissen in zijn omgeving en in de Sint Jansbeek neemt een andere kikker een duik: de achterpoten steken boven het water uit.

Vandalen zorgden er echter voor dat de poten van de sokkel werden gescheiden. Als de lichtval gunstig was, zoals op de foto, waren de mollige pootjes op de bodem van de beek te zien. En dan werd ook duidelijk dat ze moedwillig waren afgebroken.

Waterspreeuw

Er is ook een meevaller te signaleren. In en nabij de beek vertoont zich sinds enige tijd af en toe een voor ons land vrij zeldzame vogel: een waterspreeuw. Deze soort strijkt hier heel af en toe neer om uit te rusten tijdens zijn trektocht. De vogel houdt zich zeker met publiek in de buurt het liefst schuil. Zoals in de luwte van het waterrad bij het Watermuseum.

Zie voor de waterspreeuw ook onze achterpagina.

De duikende kikker in de beek bij het Watermuseum, waarvan alleen de achterpoten gewoonlijk boven het water uit steken, is omgetrokken. Foto: Henk Donkers

Simon vraagt en antwoordt

Zeven vragen over bos en klimaat

Simon Klingen (1948), bij ons bekend als man van het eerste uur van de Schouwgroep Sonsbeek, heeft weer een boekje geschreven. Na Twaalf boslessen voor inzicht in bosbeheer, is nu Zeven vragen over bos en klimaat verschenen. Hierin gaat het over de rol van het bos in de discussie over het klimaatvraagstuk. Hij gooit met zijn standpunten hier en daar de knuppel in de Nederlandse bossen door af te rekenen met 'enkele publieke misverstanden'. En dan gaat het over zaken die volop een rol spelen in milieudiscussies zoals 'de vermeende rol van bomen voor de zuurstofvoorziening'.

Klingen pleit voor de aanleg van multifunctioneel bos. Hij zegt: "Ga uit van bosbeheer in plaats van bosbouw en kies bij de aanleg van nieuw bos voor pragmatisme en flexibiliteit. Dat lijkt het verstandigste antwoord op de toekomst die voor een deel onzeker is."

De zeven vragen die hij in zijn boekje stelt:

- 1 Wat doet bos met CO₂?
- 2 Klimaat is een sterke troef voor meer, nieuw bos. Gaat dat er komen?
- 3 Moeten we bos nog inruilen voor open natuurterrein?
- 4 Gebruik van hout is dubbel gunstig voor het klimaat. Hoe zit dat?
- 5 Wat kunnen we in bestaand bos doen voor het klimaat?
- 6 Hout van lage kwaliteit kun je stoken of storten. Hoe (on)verstandig is houtstook?
- 7 Kunnen we ons huidige bos aanpassen aan het nieuwe klimaat?

Het boekje is te bestellen via de site www.bosenklimaat.nl en de prijs bedraagt 15 euro.

Redactie zoekt schrijvers

De redactie is op zoek naar versterking! Voor het Bulletin van de Vrienden van Sonsbeek moet elk kwartaal veel werk worden verzet. Aan een aantal medewerkers kan van tijd tot tijd worden gevraagd een bijdrage te leveren, maar het is toch niet altijd even makkelijk om het blad gevuld te krijgen met interessante teksten en illustraties.

We hebben dan ook behoefte aan uitbreiding. Aan Vrienden die het niet alleen 'leuk' vinden om 'mee te doen'. We zoeken mensen die – in overleg met de redactie – schrijven over onderwerpen die gerelateerd zijn aan de drie parken en aan onze vereniging. Die er rekening mee houden dat de eindredactie het laatste woord heeft omdat het blad ten slotte het visitekaartje van de Vrienden is.

Het Bulletin bestaat net als de andere werkzaamheden voor de vereniging bij de gratie van vrijwilligers. En er is geen budget beschikbaar voor vergoedingen.

Lijkt het je wat neem dan contact op met:

Rob van Otterloo, 06-55807845,
r.vanotterloo@xs4all.nl
of Paul Poelmans, 06-5123817,
p.poelmans@poelmansreesink.nl

De Vrienden in coronatijd

Juist in deze coronatijd met voor ons allemaal beperkte mogelijkheden binnen en buiten zien we dat veel mensen waardering hebben voor onze parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Want daar kun je even een frisse neus halen, je bewegen, je vrij voelen. Het is mooi om te zien dat de belangstelling voor de parken groot is: het zijn en blijven onze pareltjes in de stad.

Maar hoe zit het nu met de vriendenvereniging? Fysiek bij elkaar komen is sinds begin dit jaar regelmatig niet mogelijk geweest. Gebeurt er dan helemaal niets? Jazeker, maar voor de leden is dat niet zichtbaar. We kunnen minder uiting geven aan de gebeurtenissen in onze vereniging, maar blijven wel

alert. Achter de schermen wisselen we uit, delen signalen en maken we plannen. En we zitten een enkele keer voorzichtig met een klein gezelschap aan tafel om de stand van zaken te bespreken.

Waar ging het bijvoorbeeld over?

- welke mails en signalen hebben we ontvangen;
- hoe kunnen we onze leden bereiken in deze tijd;
- zouden we in deze periode nog iets kunnen organiseren;
- hoe staat het met het ledenaantal. Dat blijft tussen de 500 en 600 gelukkig constant.

We zijn springlevend en hopen dat we binnen niet al te lange tijd ook weer voor iedereen zichtbaar worden.

Maar voorlopig is het niet anders en bepaalt corona welke mogelijkheden we hebben.

Ik zou zeggen: zoek de buitenlucht op, geniet en geef observaties door. Maar let vooral op elkaar! Dus afstand houden, zodat iedereen risicoloos kan genieten.

De mogelijkheid om te kunnen genieten van onze parken is juist nu waardevoller dan ooit. En aan het in stand houden van die parken op een wijze dat zoveel mogelijk mensen daar aan hun trekken komen blijven we als Vrienden onze belangrijke bijdrage leveren.

*Margreet van Gestel,
voorzitter Vrienden van
Sonsbeek, Zypendaal, Gulden Bodem*

Geen jaarvergadering

Verantwoording bestuur voor financiën 2019

Als gevolg van de perikelen rond de Covid-19 pandemie is het dit jaar niet gelukt een algemene ledenvergadering te organiseren waarbij we in persoon aanwezig konden zijn. We zouden deze ALV gebruikt hebben om een kort verslag over 2019 te geven, een spreker uit te nodigen en met elkaar in gesprek te gaan.

Dat is de reden dat we jullie, de vrienden, nu via het Bulletin informeren en voor meer informatie verwijzen naar de site www.sonsbeek.nl Voor een agendapunt is het bestuur onder normale omstandigheden formeel verplicht om een ALV te houden: het goedkeuren van het financiële jaaroverzicht over 2019 en tijdens deze vergadering daarvoor décharge te verlenen aan het bestuur. Dit formele gedeelte willen we nu digitaal en via het Bulletin afhandelen. De kascommissie heeft de controle over de financiële stukken van 2019 uitgevoerd

en adviseert het bestuur décharge te verlenen. Het verslag van deze controle kunt u vinden op onze website. Op deze site zijn de volledige jaarstukken te vinden evenals een uitgebreid jaarverslag.

Begroting

Ter toelichting nog het volgende. De begroting voor 2020 werd begin dit jaar opgesteld toen we dit jaar nog in volle vrijheid tegemoet wilden treden. Zo hebben we geen conferentie kunnen organiseren, waarvoor een bedrag van 3000 euro werd uitgetrokken. Dat is voor dit moment een meevaller.

Ik verzoek u om als u vragen, opmerkingen en/of aanvullingen heeft en de jaarstukken goed- of afkeurt, dit kenbaar te maken via penningmeester@sonsbeek.nl Het bestuur gaat er vanuit dat wanneer op 28 december 2020 geen meerderheid van de leden zich heeft uitgesproken voor het afkeuren van de jaarstukken, deze zijn goedgekeurd en dat er dan tevens décharge aan het bestuur is verleend.

Kascommissie

Tot slot nog dit: er bestaat een vacature voor de kascontrolecommissie. Rik van Dommele blijft dit jaar aan maar het is gewenst dat zich daar nog 1 persoon bij aansluit. Het is een klusje dat niet veel tijd kost. Bent u een beetje thuis in een eenvoudig huishoudboekje en wilt u zitting nemen in deze commissie, stuur dan een e-mail naar het hierboven vermeld adres.

*Henk Eenink, penningmeester
Vrienden van Sonsbeek.*

Parkenplan even in de ijskelder

Albert&Sonsbeek

In mijn vorige column voor dit Bulletin dropte ik het idee om de gezamenlijke parken die Arnhem rijk is als één groot onderzoeksgebied te beschouwen. Jaarlijks zou hier één representant van een aantal voor de hand liggende disciplines als een ondernemer, ecooloog, boer, sporter, medicus (en vul verder maar in) onderzoek moeten doen naar de samenhangende kwaliteiten. Het doel was om gedurende een flinke periode nieuwe inzichten te ontwikkelen voor het in stand houden van het groen in Arnhem. En, niet te vergeten, om daarmee ook het draagvlak voor de parken te vergroten. Het idee zou volgens mij een uitstekende bijdrage kunnen vormen nu de noodzaak groeit om op de klimaatveranderingen te reageren.

Sinds 2017 heb ik dit idee met bekenden besproken en dat leverde gematigd enthousiaste reacties op. Op mijn vorige column van een paar maanden geleden werd echter nauwelijks gereageerd. Diep in mijn hart had ik dat eigenlijk wel verwacht. In deze merkwaardige tijd maakt men zich waarschijnlijk druk over andere zaken.

Ik spiegelde het ontbreken van enige constructieve feedback aan mijn omgeving. Iemand zei me: 'Of het idee is niet goed genoeg, of jij bent niet de juiste persoon om het met succes uit te dragen'. Tja. Ik vond het een helder antwoord en het deed me besluiten pas op de plaats te maken en mijn idee voorlopig los te laten. Even naar de ijskelder dus.

Van groen naar rood

Over naar het park. Sonsbeek kreeg tijdens de tweede Covid-19 golf voor mij een vertrouwd aanzien. Het was weer het veilige territorium zoals ik me dat herinnerde van de eerste golf tijdens de intelligente lockdown eerder dit jaar. Alleen was nu het groen van de voorjaarsbladeren veranderd in intens okergeel, rood en bruin. In de ochtend en namiddag scheen het gouden zonlicht tussen de kalende takken en stammen van struiken en bomen door.

Het park stelde in tegenstelling tot de massamedia geen vragen en maakte dus ook geen discussies of dilemma's los. De mensen ontmoetten elkaar ontspannen en op gepaste afstand van minimaal anderhalve meter. Ze lieten alleen of in tweepersoonsgroepjes hun hond(en) uit. Die leken geen weet of last te hebben van het virus. Althans, ik zag geen gewijzigd gedrag.

Paddenstoelen

Tussen de bladeren groeiden in het park overvloedig paddenstoelen en we keken er met verbazing en bewondering met onze oudste kleindochter naar. We speelden een beetje alsof wij grootouders het allemaal voor het eerst zagen. Favoriet van haar waren de vliegenzwammen, de rode paddenstoelen met witte stippen die voorkomen in sprookjes over prinsessen, elfjes en heksen. 'Och... dit jaar geen Sprookjesfestival in de Steile Tuin', ging ineens door me heen. Toch wel jammer.

Idylle

Als service en verdienmodel verkocht de horeca aan de rand van het park warme en koude consumpties en zoe-tigheid. Aan de belangstelling af te meten voorzagen ze daarmee in een behoefte. Geïnteresseerden stonden kalm in rijen achter elkaar voor de afgiftepunten. Met pin betalen en het afval in de daarvoor bestemde bakken, was de afspraak.

Vrouwen en mannen warmden hun handen aan een kartonnen bekertje met koffie of thee. Opgewonden kinderen aten poffertjes met poedersuiker. In sommige groepjes werden stroopwafels uitgedeeld. Blij

en tevreden gezichten. Voor een toeschouwer leek het een onthaaste scène, een idylle. Verderop stond in de Jansbeek een reiger op een smakelijk visje of kikkertje te wachten om het, zodra het binnen bereik kwam, zonder voorankondiging te verschalken.

Albert Van Der Weide

Weer een waterspreeuw in Sonsbeek!

Opwindning en enthousiasme bij vogelliefhebbers nu in Sonsbeek weer een waterspreeuw is opgedoken. Eerder gebeurde dat in 1974, 1975, 1986, 1999 en in 2008 voor het laatst. Vorige maand werd op 10 november een exemplaar gezien bij de Molenplaats. Op de 14e, 16e, 17e en 19e namen flink wat vogelaars hem met name waar bij de grote waterval. Ik schrijf dit op 20 november en vandaag komen er ineens drie meldingen bij op waarneming.nl vanuit Park Angerenstein, een paar km oostelijker. Tussendoor, op 11, 13 en 15 november, werd een waterspreeuw ontdekt in Park Rosendaal, zeven km ten noordoosten van Sonsbeek. De grote vraag is natuurlijk of het steeds om een en dezelfde vogel gaat. Hij weet alle plekjes in en rond Arnhem met ondiepe, snelstromende, stenige beekgedeelten, vaak bij watervalletjes en stroomversnellinkjes feilloos te vinden. Vogelaars kijken gespannen uit naar meer duidelijkheid over het aantal. In de Ardennen, Eifel en het Sauerland leeft de ondersoort roodbuikwaterspreeuw en in de Scandinavische bergen de zwartbuikwaterspreeuw. De waterspreeuwen die bij ons de schaarse stukjes bergachtige beek langs de Veluwezoom weten te vinden behoren als regel tot de noordelijke ondersoort. Meer over deze vogel op www.vogelbescherming.nl/waterspreeuw

Tekst en foto: Koos Dansen

Colofon

Het Bulletin VVS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar.

Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054. Oplage 600 stuks.

Aan dit nummer werkten mee:
Luuk Broer, Koos Dansen, Henk Donkers, Frans van der Linden, Gerard Ursem, Albert Van Der Weide en de fotograaf Mark Hell.

Redactie:
Rob van Otterloo,
r.vanotterloo@xs4all.nl
Paul Poelmans,
p.poelmans@poelmansreesink.nl
Huig Velders,
huigvv@gmail.com

Vormgeving en druk:
Coers & Roest
grafische producties BV, Arnhem

Verschenen nummers vindt u op de website www.sonsbeek.nl

Vrienden van Sonsbeek

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Naam:

Straat:

Het correcte adres is:

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Retour afzender/adreswijziging

